

Gemerský región

Zdroj: <http://www.slovakregion.sk/regiony-slovenska>

Obsah

1. História, pamiatky a kultúra
2. Priemysel
3. Poľnohospodárstvo
4. Stručná charakteristika okresov Gemerského regiónu
5. Tradičné jedlá Gemerského regiónu
6. Zoznam vybraných podujatí Gemerského regiónu propagujúcich potraviny

1.HISTÓRIA, PAMIATKY A KULTÚRA

Do regiónu Gemer patria okresy Rimavská Sobota, Rožňava a Revúca. Región sa nachádza v juhovýchodnej časti Slovenska na rozhraní jeho strednej a východnej časti. Z južnej časti hraničí s Maďarskou republikou, vo východnej časti sa nachádza národný park Slovenský kras, na severovýchode je Slovenské Rudohorie s národným parkom Slovenský raj a severozápadnou hranicou sú Stolické a Veporské vrchy s národným parkom Muránska planina. Na Gemi sa nachádza najviac dostupných jaskýň pre verejnosť. Jaskyne Domica, Gombasecká, Krásnohorská, Ochotnícka i Dobšinská sú zaradené do pamiatok UNESCO.

Gemer je kraj s prekrásnou prírodou, vyznačujúcou sa množstvom hôr a dolín, dravých bystrín a strmých horských lúk a planín ale aj pahorkatín a úrodných polí v nížinách najmä okolo hlavnej rieky Slaná, a jej prítokov rieky Muráň a Rimavica. Prvé informácie o osídlení tohto regiónu siahajú až do doby bronzovej. Archeologické vykopávky vypovedajú, že v katastri mesta Tisovec bolo osídlenie ľuďmi už v r.1000-400 pred Kristom.

Pôvodný región vznikol v okolí hradu Gemer, ktorý sa nachádza na juhu územia pri meste Tornaľa. Vlastnil ho významný šľachtický rod Csákyovcov, ktorý sa najviac zaslúžil o hospodársky a kultúrny rozvoj tohto regiónu. Významnými centrami sa v tomto období stali aj usadlosti v okolí hradov Muráň, Jelšava a Krásna Hôrka. Severné časti Gemera sa najviac osídľovali v 14. storočí a to príchodom nemeckého obyvateľstva, najmä v okolí Dobšinej a Rožňavy, ktoré tu zakladali banícke osady. Vývin osídľovania Gemera negatívne ovplyvnili turecké nájazdy v 16. a 17. storočí. V 17. a 18. storočí bol Gemer dejiskom náboženských nepokojov. Napriek tomu bol tento región v tomto období hospodársky a kultúrne jednou z najrozvinutejších oblastí vtedajšieho Slovenska i Uhorska. Od roku 1803 bolo ku Gemeru pričlenené územie Malohontu, ktorý tvorí juhozápadnú a západnú časť regiónu s centrom v Rimavskej Sobote. Región Gemer v čase prvej a čiastočne aj druhej svetovej vojny patril pod Uhorsko, resp. Maďarskú republiku. Definitívne bol tento región pričlenený k ČSR v roku 1945 a od roku 1991 je neoddeliteľnou súčasťou Slovenskej republiky.

V Gemerí a v Malohonte malo a v súčasnosti aj má najväčšie zastúpenie slovenské etnikum. Čo do množstva nasleduje maďarské a tretou je rómske. Z ostatných etník je potrebné uviesť aj nemecké a české, hoci predstavujú dnes len nepatrné percento. Z konfesionálneho hľadiska sú na Gemerí významnejšie zastúpené protestantské náboženstva- evanjelické a.v. a na juhu medzi obyvateľmi maďarskej národnosti reformovaná cirkev – kalvíni. To sa výrazne odrazilo v duchovnej kultúre regiónu i v sakrálnych- najmä drevených stavbách.

V novodobej histórii regiónu Gemer došlo k najväčšiemu hospodárskemu rozvoju po roku 1945 ale najmä v rokoch 1960 až 1970. Po roku 1990 zase opačne došlo k najväčšiemu úpadku, kedy prevažná časť významných podnikov bola zlikvidovaná- najmä potravinárskeho charakteru. To sa prejavilo v najvyššej nezamestnanosti obyvateľstva tohto regiónu v SR. Okresy Rimavská Sobota a Revúca majú dnes najvyššiu nezamestnanosť na Slovensku.

Medzi významné kultúrne pamiatky regiónu patria hrad Krásna Hôrka (v súčasnej dobe v rekonštrukcii) kaštieľ v Betliari s parkom, kaštieľ s parkom na Prednej Hore (dnes liečebný ústav) a významné sakrálne stavby v Rožňave, Štítniku, Lukovišti a Rimavskej Bani. Veľmi atraktívne a vyhľadávané sú aj zrúcaniny hradov – najmä Muráň, Blh, Jelšava, Gemer a Plešivec. Veľmi cenné a vzácne je mauzóleum Dionýza a Františky Andrássy v Krásnohorskom Podhradí, ktoré je postavené z rôznofarebného mramoru dovezeného z rôznych kútov sveta.

Vo všetkých okresných mestách sú múzea – najstaršie a najznámejšie je Gemersko-Malohonské z roku 1882 v Rimavskej Sobote. V meste Revúca je najstaršie- prvé slovenské gymnázium, v ktorom pôsobili významný slovenský buditelia. V mestách Rimavská Sobota, Rožňava, Revúca, Jelšava, Dobšiná a Tornaľa sú zachovalé historické domy, stavby a námestia. V obciach Muráň, Drienčany, Brzotín, Sirk a Zdychava sa nachádzajú významné regionálne historické pamiatky.

Výnimočnosť Gemera spočíva v množstve gotických chrámov, ktoré sa zachovali z čias 14. a 16.storočia. Dnes sú súčasťou turistickej trasy Gotická cesta, ktorá je vyznačená hnedými tabuľami umiestnenými pri cestách a v obciach skoro celého Gemera. Na území Gemera žili a tvorili v minulosti významní slovenskí národovci, politici a spisovatelia (M. Kukučín, Š. M. Daxner, J. Francisti, P. J. Šafárik, S. Tomášik, P. Dobšínský, I. Krásko, F. Kráľ a iní).

2. PRIEMYSEL

Do 14.storočia pôsobili v mestách a dedinách len miestne remeselnícke dielne zamerané hlavne na výrobu odevov, spracovanie koží, výrobu základných poľnohospodárskych nástrojov, keramiky a spracovanie dreva na výrobu základného reziva a nábytku. Príchodom nemeckého obyvateľstva sa výrazne zmenila priemyselná výroba v regióne. Objavením významného množstva rôznych nerastných surovín sa rozvinula ťažba a spracovanie železnej rudy, striebra, medi, azbestu, zlata, antimónu a v neskoršom období aj magnezitu. Na rozvoj hutníckej výroby následne došlo k rozvoju kovospracujúceho priemyslu a stavebníctva. V 19.storočí bola na území Gemera najväčšia koncentrácia baní v Uhorsku. Nachádzali sa v celom regióne. Následne sa vybudovali huty na výrobu železa. Vznikali tu železiarske spoločnosti, ktoré patrili k najväčším výrobcam surového železa v Uhorsku. Najväčším bansko-hutným koncernom v Uhorsku sa stala Rimavsko-muránska železiarska spoločnosť. Ťažba nerastných surovín po druhej svetovej vojne začína byť nerentabilná. Zostali len niektoré bane v okolí Rožňavy na ťažbu železnej rudy.

Z ostatných priemyselných odvetví na Gemerí treba spomenúť papierenský priemysel (v Slavošovciach a neskôr v Gemerskej Hôrke), ktorý po roku 2000 zanikol. Po roku 1960 zaznamenal v regióne výrazný rozvoj textilný priemysel (v Rožňave, Tornali, Tisovci a Revúcej), ktorý bol zameraný na výrobu odevov z tkanín a pletenín a výrobu kobercov. V súčasnom období má dominantné postavenie v regióne ťažba a spracovanie magnezitu na

slinok, z ktorého sa vyrábajú žiaruvzdorné keramické výrobky. Významná časť tejto produkcie sa vyváža do zahraničia.

3. POĽNOHOSPODÁRSTVO

V regióne sú veľmi priaznivé klimatické podmienky na pestovanie všetkých poľnohospodárskych produktov. Najviac sa pestuje kukurica, obilie, slnečnica, cukrová repa, zelenina a tabak. Vo všetkých okresoch ale najmä v okolí Rožňavy sa pestuje veľké množstvo ovocia - najviac jablká, čerešne a orechy. Tie sa v minulosti aj vyvážali do širokého okolia, najmä stredného a severovýchodného Slovenska. V minulosti bol región známi chovom veľkého množstva dobytky, oviec, ošípaných a hydiny. V súčasnej dobe sa v menšom množstve zabezpečuje najmä chov ošípaných. Začína sa však opäť so zvyšovaním stavu oviec a čiastočne aj dobytky. Sú tu vhodné klimatické podmienky a dostatok pastvín. V lesoch Gemera je dostatok vysokej zvery a diviakov. Región má veľké množstvo rybníkov a vodných nádrží, kde sa chovajú kapry, šťuky a v riekach pstruhy. Lesy a lúčiny najmä v okolí Dobšinej a Rejdovej sú bohaté na lesné plody- maliny, čučoriedky, brusnice a huby. Región má kvalitnú pitnú i minerálnu vodu (v Meliate je minerálny prameň a termálny v Kunovej Teplici). Najznámejšia je minerálna voda GEMERKA (viac informácií o jej kvalite je na www.gemerka.sk), nachádzajúca sa pri meste Tornaľa.

4. STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA OKRESOV GEMERA

Okres Rimavská Sobota

Okres Rimavská Sobota
nachádza sa v juhozápadnej a južnej časti regiónu, prevažne v Rimavskej

kotline. Len severná časť okresu je mierne hornatá, končiaca Muránskou planinou. Z juhu

susedí okres s Maďarskou republikou, z východu z okresom Rožňava, zo severu s okresom **Revúca** a zo západu s okresom Lučenec. Kotlinou preteká rieka Rimava, ktorá sa vlieva

následne do rieky Slaná- hlavnej a najväčšej rieky regiónu . Okresným mestom Rimavská Sobota prechádza hlavný ťah cestnej a železničnej dopravy spájajúci západnú časť SR od Zvolena s východnou smerom na Košice. Tieto komunikácie netvoria významný medzinárodný koridor.(V pláne je prestavba súčasnej medzinárodnej cesty E 50 na rýchlostnú R2).

Okres Rimavská Sobota svojou rozlohou (1471 km²)je najväčším okresom v SR.V okrese žije 85 tisíc obyvateľov. Základ tvoria Slováci (53 %), silné zastúpenie majú Maďari (vyše30 %). Rómovia tvoria tretiu najpočetnejšiu skupinu –odhad viac ako 14 %. V okrese sú tri mestá (Rimavská Sobota, Hnúšťa a Tisovec) a 104 obcí. Okres má najvyššiu nezamestnanosť v celej SR (podľa ŠÚ SR k 1.4.2015 -28,8 %).V okrese sa v súčasnosti nenachádzajú významné firmy so zahraničnou účasťou. V minulosti pôsobili v cukrovare a pivovare Gemer. Okres Rimavská Sobota patrí pod samosprávny kraj Banská Bystrica.

Rimavská kotlina podľa informácií z archívov a vykopávok bola osídlená už v dobe bronzovej. Mestské práva získala Rimavská Sobota v roku 1278.V roku 1441 tu krátku dobu pobudli husiti- Ján Jiskra z Brandysa . V 14.až 16.storočí tento kraj drancovali Turci. V roku 1506 mesto Rimavská Sobota vyhorelo. Následne talianski architekti dali základ šachovnicového tvaru mesta. Od roku 1592 má mesto aj svoj erb- čierny orol. V revolučných rokoch 1848-49 tu boli maďarské, ruské a slovenské vojská. Po prvej svetovej vojne – páde Uhorska , bol tento okres pričlenený do ČSR.V roku 1938 – s nástupom fašizmu v Maďarsku sa tento okres dostal pod nadvládu Maďarska. Definitívne až po ukončení druhej svetovej vojny v roku 1945 po oslobodení bol natrvalo vrátený do ČSR a dnes je súčasťou SR. Vzhľadom na tisícročné pričlenenie k veľkému Maďarsku je tu silné zastúpenie maďarskej menšiny. V poslednom období výrazne sa zvýšil aj podiel Rómov .

Kultúrne pamiatky nachádzajú sa v každom meste a obciach okresu. Medzi najznámejšie patria mestské domy a celá pôvodná historická časť mesta Rimavská Sobota. Ďalej je to Gemersko-Malohonské múzeum so stálou expozíciou od roku 1882.Mesto má hvezdáreň, viacero divadiel a veľa pomníkov slávnych osobností, ktorí žili a aktívne pracovali pre mesto Rimavská Sobota. V obci Lukovišťa sa nachádza barokovo-klasistický evanjelický kostol z roku 1794 s dreveným maľovaným kazetovým stropom a v obci Rimavská Baňa evanjelický kostol z 13. storočia s frézami z 15. storočia.

Do konca 19.storočia v tomto okrese neexistoval žiadny priemysel. V mestách a obciach bola len drobná bežná remeselná výroba výrobkov potrebných pre obrábanie pôdy, spracovávaní dreva a využívaná v domácnostiach. Najznámejšia a pre Gemer originálna bola výroba keramiky - misy, džbány a vazy (dekoračným prvkom gemerských hrnčiarских

výrobkov bola farba hnedá a palcom zhotovovaná veľkoplošná vlnovka). V tomto regióne boli aj zvláštne- originálne remeslá , ktoré svoje výrobky ponúkali po celom Slovensku i v zahraničí. Boli to brdári, ktorí vyrábali brdá (sú potrebné pri výrobe tkanín), voštinári z včelieho plástu vyrábali vosk a sviece a dechtári vyrábali z dechtu smolu, terpentín a kolomaž. V súčasnom období nepôsobia na území okresu Rimavská Sobota významnejšie priemyselné podniky. Sú so prevažne malé alebo stredné firmy obchodu a služieb. Medzi najznámejšie môžeme zaradiť tieto malé a stredne veľké firmy: v Rimavskej Sobote (Gemerská mliekareň, a. s., mäsokombinát Tauris, a. s., konzervárne GR Trade, s. r. o. a RISO-R, s. r. o. Rimavan s. r. o. a CHUDI Rimavská Sobota s. r. o – sú zamerané na výrobu chemických a drogériových výrobkov a firma Mikromex , a.s. na elektrotechnický tovar. V meste Hnúšťa pôsobí Gemerská nerudná spoločnosť, a. s. ,SLZ Chémia a. s., T-Gum s. r. o. a pekáreň Mive Pek s.r.o. a ťaží kvalitný masťenec. V meste Tisovec sú to : firma CSM a. s.(cestné a stavebné mechanizmy) , Vápenka s. r. o a textilná firma Vanda, s.r.o. V Klenovci sú textilné firmy Botex s. r. o. a Evasport s.r.o. V Rimavskej Sobote v minulosti pôsobil aj kombinát cukrovar a pivovar Gemer. Značka pivovaru Gemer sa zachránila a to presunom výroby tohto piva do pivovaru v Hurbanove.

Vzhľadom na príjemné teplé klimatické podmienky a dobrú pôdu sa v okrese pestuje kukurica, obilie, slnečnica, repka olejnatá, cukrová repa, tabak, zelenina - najmä uhorky, rajčiny, paprika a hrozno. V minulosti ale aj dnes v menšom množstve je rozšírený najmä chov ošípaných , hydina a ryby. V severnej časti okresu je v menšom množstve rozšírený aj chov dobytka a oviec.

Okres Rožňava

Okres Rožňava nachádza sa v juhovýchodnej časti SR aj regiónu

Gemer. Z územnosprávneho členenia patrí okres Rožňava do Košického samosprávneho kraja. Rozlohou 1173 km² sa okres Rožňava zaraďuje na 7.miesto v rámci SR. Územie okresu má charakter údolného až po horský , ktoré je výrazne členité s bohatou

reliéfnou štruktúrou (na severovýchode je Slovenské Rudohorie s chráneným národným parkom Slovenský raj, západ tvoria Stolické vrchy a na juhu je to národný park Slovenský kras). Rozhodujúci podiel na celkovom pôdnom fonde okresu majú lesy. Počet obyvateľov v okrese je 62 tisíc. Najpočetnejšie zastúpenie majú Slováci (60 %) nasledujú Maďari (20 %) a treťou skupinou sú Rómovia cca 10 a viac %. Okres má 2 mestá – Rožňava a Dobšiná a 60 obcí. Aj v tomto okrese regiónu Gemer je vysoká nezamestnanosť - cca 24 % zapríčinenú nedostatkom pracovných príležitostí.

Prvé zmienky o živote v tomto okrese sú o meste Rožňava z roku 1291. Názov mesta vznikol pravdepodobne od výnosnej bane – Rosnoubana. Prvá významná sakrálna stavba bol farsky kostol z roku 1304(v súčasnosti biskupská katedrála). V roku 1382 vznikla na tomto území prvá osada baníkov, ktorí v okolí Rožňavy začali ťažiť zlato, striebro med' a neskôr aj železnú rudu. Ťažba nerastných surovín a ich hutnícke spracovanie v Rožňave, neskôr v Dobšinej a v Nižnej Slanej dalo základný charakter tohto okresu až do súčasného obdobia v oblasti priemyslu. Okrem Rožňavy významnými historickými centrami bolo aj banícke mesto Dobšiná, (14. storočie) kde okrem ťažby železnej rudy sa aj hutnícky spracovávalo na železo až do roku 1919. Tretím historickým centrom bol Štítnik. Prvé zmienky o Štítniku sú z roku 1243(v listine kráľa Belu IV). Aj tu sa hlavne ťažila železná ruda a med'. Vo všetkých uvedených centrách bola sústredená aj remeselná výroba na spracovanie kože, dreva, textilu ako aj školstvo a kultúra.

Z histórie stojí za pozornosť aj obec Slavošovce, kde vznikla prvá strojová papieraň v Uhorsku (v r. 1841) a existovala až do konca 20. storočia. Dnes sa v priestoroch tohto objektu vyrábajú strojárske produkty. Spracovanie dreva na celulózu a výroba papiera bola v tomto okrese veľmi dlho aj v obci Gemerská Hôrka a to v rokoch 1883 -1992. V minulosti ako dnes je rozhodujúci hospodársky i kultúrny život okresu sústredený v okolí hlavnej rieky Slaná. Tá vyviera za obcou Rejdová, známou svojím folklórom, kultúrou, remeslami a výrobkami z ovčieho mlieka. V okresnom meste Rožňava a jeho okolí ešte v nedávnej minulosti prevládala reč maďarčina a na vedúcich postoch hospodárskeho aj kultúrneho života bola maďarská menšina. Výstavbou nových priemyselných objektov, obchodu a služieb po roku 1960, kedy do okresu prišli noví –vzdelaní slovenskí hovoriaci odborníci sa tento dlhodobý trend zmenil.

V severnej časti okresu vzniklo príchodom nemeckých prisťahovalcov mesto Dobšiná. Mesto Dobšiná bolo historicky známe ako mesto s najmä nemeckými hovoriacimi občanmi (baníci, hutníci, remeselníci ako aj inteligencia). Tvorili základné jadro mesta (perly severu okresu). Oni sa pričínili o vznik a rozvoj nielen mesta ale aj celej severnej časti okresu. Dnes

je to zanedbané mesto s veľmi vysokým počtom rómskych občanov, ktorých každoročne neúmerne pribúda.

Okres Rožňava má niekoľko významných kultúrnych pamiatok. Sú to predovšetkým chránené pamiatky zaradené do zoznamu UNESCO – všetky jaskyne (Dobšinská ľadová, Ochtinská - aragonitová, Krásnohorská, Gombasecká a Domica – kvapľové). Národné kultúrne pamiatky – hrad Krásna Hôrka, kaštieľ v Betliari, mauzóleum rod. Andrassy v Krásnohorskom Podhradí, mórový stĺp, vodný hrad, barokový kaštieľ a v evanjelickom kostole najstarší orgán v strednej Európe(z r.1491) a kuria v rokokovom štýle v Štítniku, v Rožňave všetky sakrálne stavby, v Dobšinej radnica, Reduta, ľudové domy nemeckého typu, banícka štôlna, v Plešivci stredoveká nástenná maľba v kostole a župný dom, v Slanci vzácne gotické fresky v kostole, vo Vlachove pozostatky vysokej pece a taviacej hute, v Brzotíne zvyšky gotického hradu, barokový kaštieľ z r.1729 a vo viacerých obciach(Rejdová, Vyšná Slaná, Brdárka, Hanková a iné) zachovalá ľudová architektúra stavieb – rodinných a hospodárskych budov.

V Rožňave sa nachádza vzácne banícke múzeum. V Slavošovciach pamätný dom spisovateľa Pavla Dobšinského, v Kobeliarove v bývalej evanjelickej fare rodný dom P.J. Šafárika a vo Vyšnej Slanej pamätný dom spisovateľa Fraňa Kráľa. Priemysel je v okrese slabo rozvinutý. Po roku 1989 viac ako 95 % je v súkromnom vlastníctve. V okrese sa nenachádzajú významné štátne ani súkromné firmy. V okrese je aj dnes zabezpečená ťažba nerastných surovín- v Rožňave, Nižnej Slanej a čiastočne v Štítniku (železná ruda), v Dobšinej –azbest, v Bohúňove –sadrovec a v Gemerskej Polome –mastenec. Stavebný kameň sa ťaží v obciach Čoltovo, Honce, Gombasek a Sílická Brezová.

Strojársky priemysel je zastúpený firmami – Kovostroj, s.r.o. Dobšiná, MEVA-SK s.r.o. Rožňava a PAPSERVIS Slavošovce, s.r.o.

Textilný priemysel sa začal výrazne rozvíjať výstavbou nového moderného závodu v rokoch 1974 - 78 na šitie pletenej bielizne, ktorý postavil n.p. Tatrasvit, Svit.

V súčasnosti má názov GEMTEX a.s. Rožňava.

V okrese pôsobila donedávna aj najstaršia papieraň v UHORSKU a to v Slavošovciach z r. 1841 a Gemerská celulózka a papieraň v Gemerskej Hôrke v rokoch 1883 – 1992. V súčasnej dobe ani jedná nepracuje z ekonomických dôvodov. V okrese pôsobí len firma CELLTEX s.r.o. zapodievať sa výrobou a predajom hygienických výrobkov z vaty, papiera a celulózy.

Potravinársky priemysel je zastúpený firmou CaVi, s.r.o.(pražiareň kávy). Okres má veľmi dobré klimatické podmienky na pestovanie ovocia. V minulosti bol zásobárňou ovocia

pre vlastný región ale aj pre okolité regióny(najmä jablká, čerešne, orechy, čiastočne aj hrušky a slivky) a lesnými plodmi – čučoriedkami, malinami a zvlášť brusnicami. V súčasnosti je potrebné investovať do ovocinárstva, nakoľko stagnuje. Poľnohospodárska pôda v tomto okrese má túto štruktúru: 34 % sú lúky a pastviny, 43 % na pestovanie zemiakov a obilia a 23 % na pestovanie cukrovej repy, kukurice a zeleniny. V pestovaní poľnohospodárskych produktov nie sú sebestačné. V minulosti bol v okrese veľmi rozšírený chov dobytka, oviec a ošípaných. V súčasnosti je chov zabezpečovaný v podstatne menšom množstve, najmä chov dobytka a pritom sú pastviny a lúky málo využívané. Chov oviec a ich mliečnych produktov sa začína znovu zvyšovať. V lesoch okresu sa nachádza veľké množstvo vysokej (jelene a srnky) a diviačej zvery. Lesné hospodárstvo predstavuje cca 69,2 ha, čo predstavuje 15,7 mil. m³ dreva (6,4 mil. tvoria ihličnaté a 9,3 mil. listnaté). Napriek tejto štruktúre, ťaží sa hlavne ihličnaté drevo. V okrese chýbajú väčšie kapacity na prvotné spracovanie dreva na guľatinu a rezivo.

Okres Revúca

Okres **Revúca** je rozlohou i počtom obyvateľov najmenším v regióne Gemer. Rozprestiera sa v doline pozdĺž rieky Muráň, ktorá sa v južnej časti regiónu vlieva do rieky Slaná. Zo severu za obcou Muráň sa nachádza národný park Muránska Planina, zo severovýchodu sú to Stolické vrchy a v južnej nížinatej časti okresu je národný park Slovenský kras. Okres hraničí z juhu s Maďarskou republikou, zo západu s okresom Rimavská Sobota, zo severu z okresom Brezno a severovýchodu s okresom Rožňava. Okres Revúca má rozlohu 730,3 km² a počet obyvateľov 40 237 osôb. Má tri mestá – Revúca, Jelšava a Tornaľa a 39 obcí. Okres už dlhšiu dobu zaznamenáva trvalý pokles obyvateľov. Štruktúra obyvateľov – Slováci (85,5 %), Rómovia vyše 10 % a Maďari (1,5 %). V okrese žijú aj iné národnosti (Česi, Ukrajinci a Nemci). Okresným mestom je Revúca s 12 700 obyvateľmi. Nachádza sa na sútoku riek Muráň a Zdyčava pod

vrchom Kohút, ktorý je súčasťou Stolických vrchov. Okres má druhú najvyššiu nezamestnanosť obyvateľov v SR (24,8 %). Okres Revúca patrí pod vyšší samosprávny kraj Banská Bystrica.

Táto časť regiónu Gemer podľa získaných informácií z vykopávok bola osídlená už v dobe bronzovej a to v okolí mesta Tornaľa. Pôvodným sídlom Gemera bol hrad Gemer a neskôr mestečko Plešivec. V tomto nížinatom kraji pri rieke Slaná boli a aj dnes sú vhodné klimatické podmienky na pestovanie poľnohospodárskych plodín a chov ošipaných a hydiny. V roku 1513 kráľ Vladislav II. udelil Tornali mestskú listinu výsad a erb. Popri poľnohospodárstve sa začali rozvíjať remeslá na spracovanie kože, výrobu odevov a nástrojov pre obrábanie pôdy. Tento charakter Tornali a jeho okolia pretrval až do súčasného obdobia.

Druhou významnou oblasťou osídlenia okresu je okolie mesta Jelšava a to zo 4.-6.storočia, kedy sem prišli baníci z Poľska. Z historického hľadiska má významné postavenie aj severná časť okresu – Muránsky hrad (vznikol v 13.storočí a bol obranným hradom na križovatke ciest z Uhorka do Poľska a smerom na Zvolen). Obyvatelia žijúci v okolí Muránskeho hradu sa venovali najmä chovu oviec, dobytky a koní a spracovaniu mlieka na mliečne výrobky, ťažbe a spracovaní železnej rudy na železo, ťažbou a spracovaním dreva na základné rezivo a výrobu šindľov. V obci Muráň aj výrobe keramických výrobkov z kameniny a hlíny, ktorú si dovážali pre jej vysokú kvalitu z okolia obci Držkovce a Šivetice.

Najviac informácií o histórii okresu je z mesta Jelšava. Kráľ Bela IV. V r. 1243 udelil bulu pre panstvo hradu Jelšava. V 14. storočí príchodom veľkej skupiny nemeckých baníkov a hutníkov sa Jelšava stáva mestom a druhým najväčším výrobcom železa v Uhorsku. Po tureckých nájazdoch v roku 1568 založili v meste Jelšava cech kováčov a preslávili sa výrobou zvonov zo železa. Po roku 1781 bolo v meste Jelšava až 42 druhov remesiel. V roku 1894 bola v Jelšave postavená prvá pec na pálenie magnezitu. Mesto Jelšava aj dnes ťaží a spracováva magnezit (vzácná celosvetová surovina) na slinok, potrebný na výrobu technickej keramiky. Ťažbou a spracovaním magnezitu sa venujú aj v obci Lubeník v blízkosti mesta Jelšava. Ťažba a tepelné spracovanie magnezitu však negatívne vplyva na životné prostredie celej oblasti muránskej doliny.

Okresné mesto Revúca má oveľa kratšiu históriu ako predošlé mestá Tornaľa a Jelšava. Prvé zmienky sú z roku 1357, kedy obyvatelia a pozemky patrili šľachtickej rodine ILSVAI a od roku 1557 panstvu hradu Muráň. Pôvodní obyvatelia sa zaoberali poľnohospodárstvom a až príchodom západných kolonistov v 14.storočí aj ťažbou železnej rudy a výrobou železa. V roku 1557 bolo v Revúcej až 5 taviacich hút na železo. V Revúcej vznikla úspešná hutnícka spoločnosť –Muránska únia a v roku 1852 mesto vstúpilo do spoločnosti Rimavsko-

muránskej železiarskej spoločnosti, ktorá bola najväčšia v Uhorsku. Revúca sa stáva v 60. rokoch 19. storočia centrom priemyslu, politiky a kultúry horného Gemera. V roku 1862 v meste Revúca je otvorené prvé slovenské gymnázium (zásluhy má najmä zakladateľ slovenského národopisu Samuel Reuss) kde pôsobili aj štúrovci. V 20. storočí v čase svetovej krízy a vojen veľké množstvo obyvateľov odišlo, prípadne padlo –najmä v partizánskom odboji v SNP.

V rokoch 1948 -1990 sa najviac investovalo do rozvoja miest Revúca a Jelšava (školsťvo, kultúra, zdravotná starostlivosť pre občanov a športoviská) .V meste Revúca bola postavená nemocnica pre celý okres. Zmodernizovala sa ťažba a spracovanie magnezitu v Jelšave. V Revúcej sa rozšírila výroba syntetických kobercov. V roku 1996 sa mesto Revúca stáva novým okresným mestom regiónu okolo rieky Muráň. Dovtedy táto časť regiónu patrila do okresu Rožňava. V súčasnosti aj tento okres chátra. Banská výroba sa obmedzila len na ťažbu a spracovanie Magnezitu, vybudované textilné závody na výrobu plošných textílií a kobercov v Revúcej nie sú plne využívané a spracovanie dreva na základné rezivo sa úplne zastavilo. Táto v minulosti (v 19.st.) volaná „hladová dolina,, má opäť vysokú nezamestnanosť, čo sa odráža na životnej úrovni regiónu.

Okres Revúca má pomerne veľa kultúrnych pamiatok. V meste Tornaľa je to najmä secesný kaštieľ a historický park z II.pol.19.st., ďalej barokovo-klasicistický kaštieľ, novobarokový kaštieľ a reformovaný barokový kostol z 15.st. V Jelšave je kaštieľ a staré mestské domy, v Revúcej prvé slovenské gymnázium – dnes múzeum a zachovalá Reduta. V obci Muráň kostol sv. Juraja z r.1894 (postavený v novogotickom štýle), barokovo-klasicistická fara ,klasicistická budova hotela a kaštieľ, v ktorom dnes sídli obecný úrad. Nad obcou sa nachádzajú čiastočne zrekonštruované a zakonzervované zrúcaniny Muránskeho hradu. V obci Gemer existujú už len zrúcaniny hradu Gemer a historická budova gymnázia, kde študovali významní slovenskí národovci J. Kráľ, J. Matúška, P.J. Šafárik a J. Kalinčiak. V Plešivci –bývalom centre Gemera je kostol sv. Juraja z 13.storočia. V obci Sirk je stará zvonica a vysoká pec. V obci Zdychava (severne od Revúcej) sú zachovalé ľudové zrubové domy, stajne a stodoly. Na Prednej Hore v predhoria Stolických vrchov je poľovnícky zámok z r.1912(postavený bulharským cárom Ferdinandom Coburgom, ktorý ho využíval až do roku 1944). Dnes je tam liečebný ústav pre liečbu závislosti. Celým Gemerom prechádza Gotická cesta .Je vyznačená oznamovacou tabuľou vedľa cesty v príslušnej obci regiónu a upozorňuje, čo sa v nej konkrétne nachádza z gotiky.

Najväčším priemyselným podnikom v okrese v počte zamestnancov a tržieb je SMZ a. s. Jelšava, ktorý má vyše 1000 zamestnancov. V poradí druhý je podnik Slovmag a. s. v Lubeníku. Tieto firmy zabezpečujú ťažbu magnezitu a jeho tepelné spracovanie na slinok. Tretím významným podnikom v okrese je textilná firma Revúcke koberce syntetické, s. r. o. v Revúcej. Medzi ďalšie firmy s väčším počtom zamestnancov patria – Herman Slovakia s. r. o, Lesy SR š. p odštepný závod Revúca , Metal s.r.o. Tornaľa a Gemstav s. r. o.

V okrese Revúca prevažujú horské a podhorské oblasti ,ktoré tvoria až 75 % pôdneho fondu Sú to lúky a pastviny. Zostávajúca časť 25 % je orná pôda. V severozápadnej časti okresu sa pestuje najmä kukurica, v menšom množstve obilie a čiastočne zemiaky určené prevažne ako krmivo pre dobytok a chov ošípaných. V južnej časti okresu sa okrem obilia a kukurice pestuje aj cukrová repa, mak, slnečnica, repka olejnatá a zelenina.

V okrese sa v minulosti choval najmä v podhorskej oblasti dobytok na mäso a výrobu mliečnych výrobkov, chov oviec a v južnej časti okresu najmä chov ošípaných. Na Muránskej planine (na Veľkej lúke) sa od roku 1950 chovajú kone – Hucule (pôvodné karpatské plemeno, ktorému hrozilo vyhynutie).V oblasti národného parku Muránska planina sa nachádzajú vzácne biotopy, zver- orol skalný, výr, sovy, medvede, vlci, rysy, plazy a jašterice a vydra ,vzácne druhy motýľov a rastlín – najvzácnejší je Lykovec muránsky a iné.

V súčasnosti sa chov dobytky a ošípaných sústreďuje do väčších fariem, ktoré majú schválené certifikáty. V Tornali je minerálny prameň obsahujúci magnézium a kalcium. Plnená do fliaš sa predáva v maloobchodnej sieti pod názvom GEMERKA(viac informácií na www.gemerka.sk).

Väčšina lesov okresu patrí štátu Slovenskej republiky. Sú pod správou Lesy SK Revúca, prípadne Mestské lesy s.r.o. Jelšava alebo Mestské lesy s.r.o. Revúca. Ťaží sa 76 % listnatého a 24 % ihličnatého dreva. Pri ťažbe a následnom spracovávaní dreva chýbajú kapacity. Najväčšie spracovateľské kapacity v obci Muráň už niekoľko rokov nepracujú .V tejto obci už v roku 1500 bola najväčšia píla v Uhorsku. Zamestnávala vyše 60 robotníkov. Obec má vybudovanú železničnú kapacitu, ktorá spája obec Muráň a celú dolinu v okolí rieky Muráň až k hlavnej trase železničného uzla v obci Plešivec. V súčasnosti táto trať je mimo prevádzky - v likvidácii (bola málo využívaná).

5. TRADIČNÉ JEDLÁ GEMERSKÉHO REGIÓNU

Strava obyvateľov v jednotlivých okresoch bola v nedávnej minulosti podobná v celom regióne Gemer.(Existujú však v jednotlivých oblastiach najmä v obciach tradičné špeciality jedál, ktoré majú aj originálne názvy.) Vždy bola závislá od toho, čo sa pestovalo a urodilo v danom regióne. Jedlo sa počas dňa väčšinou trikrát. Ráno sa jedla kaša, halušky, husté polievky s bryndzou alebo pankúchom (vajcia upražené so slaninou, do ktorých sa pridala múka), prípadne placky a lokše. Na obed sa pripravovali najčastejšie cestoviny s tvarohom a praženou slaninou, prípadne cestoviny s vajcami, kaše alebo krúpy s údeným mäsom alebo kyslé polievky. Ak sa pracovalo na poli celý deň, bralo sa jedlo do poľa studené – chlieb, slanina, maslo domá vyrobené a osolené, aby dlhšie vydržalo, cibuľa, bryndza a surové, prípadne kyslé mlieko. Na večeru sa pripravovalo sýtejšie varené jedlo – polievky, kaše, cestoviny alebo zemiaky a zapíjalo sa mliekom čerstvým surovým alebo kyslým. Kvalitnejšia strava sa robila len v nedeľu. Bola varená. Polievky –kuracia, hovädzia, prípadne z iných domácich zvierat a hydiny. Mäso z polievky sa pridávalo k uvareným zemiakom. Prílohu tvorili najčastejšie kyslé uhorky alebo kyslá kapusta. Koláče sa pripravovali len výnimočne a to na sviatky, prípadne na rodinné slávnosti (krstiny a svadby).

Pálenka sa podávala zvyčajne len dospelým pred obedom (čistá, doma vyrobená) a najčastejšie v lete pri žatevných prácach. Víno a pivo sa začalo piť až v poslednom storočí po druhej svetovej vojne a to väčšinou len v nedeľu a cez sviatky.

V oblastiach južných sa z dorobenej pšeničnej múky piekol svetlý chlieb a všetky múčne jedlá. V severnejšej časti regiónu sa používala viac ražná múka na varenie (tmavšia ako pšeničná), prípadne zmiešaná so pšeničnou najmä na chlieb. Do konca 19. storočia sa bežne pestovalo a konzumovalo proso, najmä v podobe kaší. K veľmi častým a obľúbeným jedlom patrila kukuričná kaša. Pridávala sa do nej bryndza alebo maslo. Z kukuričnej múky sa často robili škorce, halušky, prípadne aj buchty. Varená kukurica bola obľúbeným jedlom už v minulosti. Z kukuričnej múky sa piekol aj koláč nazývaný malej.

Ryžová kaša, nazývaná ryskaša, patrila k príležitostným jedlám. Malým deťom sa varila kaša zo pšeničnej krupice, nazývaná griz(grizkaša).

Cestoviny sa pripravovali z viacerých druhov múk. Medzi tradičné druhy cestovín patrili rajbanička, ľačky, fliacky, vaječné sviatočné cestoviny gágoríky - niekde ich volali brdáríky (vyrábali sa z pripraveného cesta nakrájaného na malé štvorce a skrútené na brde pomocou vretená do špirály). Veľmi obľúbené a časté boli aj hádzané halušky z cesta, do ktorého pridávali zemiaky. Volali ich gemerské strapačky. Na Gemeri sa robili aj pirohy. Na juhu sa

plnili najmä tvarohom, prípadne lekvárom, na severe boli plnené často aj bryndzou alebo zmiešané so zemiakmi.

Základným zemiakovým jedlom bola kaša, ktorá obsahovala pšeničnú alebo ražnú múku. Tieto kaše sa volali potom fučka, múčanka, podbýjanka, krompeľova alebo gruľova kaša. Ak sa do uvarených a pretlačených zemiakov pridala bryndza, hovorili tomu chamuľa alebo kuľaša. Zemiakové placky pripravené zo surových zemiakov a múky pečené v pekáči sa nazývali baby. Dnes sa vyprážajú na panviciach a hovoríme im placky. Z cesta na lokše, do ktorého sa pridávali uvarené zemiaky a piekli na platni pece sa nazývali krompeľaše alebo niekde gruľovníky.

Oblíbeným jedlom bol zatrepaný bôb, pripravovaný na sladko alebo na slano. Strungače volali uvarenú fazuľku na sladko alebo na slano. Kyslé polievky so zátrepkou sa robili zo strukovín, tekvice šalátu a zemiakov. Varili sa najmä v letnom období. Kyslým polievkam sa hovorilo niekde aj kysel'. V okolí Muránskej Zdychavy sa kysel' pripravoval aj zo sušených sliviek. Zo sliviek a čerešni sa vo veľkých kotloch (napr. v obci Rejdová pri potoku, v ktorých bežne prali a vyvárali bielizeň) pod holým nebom varili lekváre alebo džemy. Lesné plody, najčastejšie zavárali, často aj sušili (čučoriedky) alebo navrstvované s cukrom zapiekli v chlebovej peci (brusnice). Sušili sa bežne aj jablká, slivky a hrušky.

Z kravského mlieka sa vyrábalo maslo, tvaroh, kyslé mlieko a smotana. Používali sa na prípravu polievok, k cestovinám a do koláčov. Z ovčieho mlieka sa vyrábala sladká alebo kyslá žinčica. Ovčí syr čerstvý sa používal na bežnú konzumáciu. Primiešaním soli sa vyrábala bryndza. Na niektorých salašoch sa syr aj konzervoval dymom. Boli to rôzne bochníky hladké alebo ozdobené ornamentom priamo na syre. Jednoduchej polievke s bryndzou hovorili d'emikát. Pridávali do nej buď cestoviny alebo len chlieb namrvený na menšie kusy.

Najčastejšie sa konzumovalo mäso z vlastnej produkcie. V južnej časti regiónu to bolo hlavne bravčové mäso. V severnej časti okrem bravčového aj ovčie mäso (baranina), prípadne hydina, králičie alebo mäso z divočiny (jelenie, srnčie a divých sviň). Doma sa vyrábali klobásy, jaternice plnené ryžou (plnené prosom sa nazývali meseňiky, mesaňíky). Varené strukoviny s mäsom vo forme prívarku sa nazývali čušpaj z(aj v iných regiónoch napr. na Spiši). Z baraniny sa varili polievky, guláš alebo perkelt. Dlhodobou tradíciou na Gemeri je, že sa na veľkonočné sviatky pečie jahňa prípadne kozľa. Pri svadbách, hostinách a na Vianoce sa varila polievka kuracia alebo kapustnica s hríbmami a prosom. K tradičným jedlám patrili opekance (zuzáky), posypané makom, tvarohom (v Muráni a v severných obciach s bryndzou a maslom). V zimnom období ale najmä na Fašiangy sa vyprážali šišky a fánky.

Zoznám jedál špecifických pre Gemerský región je uvedený nižšie

Predjedlá

Boucha so škvarkami

Suroviny: zemiaky, hladká múka, bravčová masť, škvarky, cesnak, korenie a maslo

Hubovník

Suroviny: čerstvé rohlíky, mlieko, čerstvé huby, vajcia, cibuľa, majorán, mleté čierne korenie, soľ, bravčová masť.

Cmarový posúch

Suroviny: kvások (mlieko, droždie, cukor), cesto (polohrubá múka, vajce, olej, soľ a voda) cmar a kôpor.

Polievky

Stieranka s bryndzou

Suroviny: hrubá múka, zemiaky, vajce, bryndza, soľ, voda.

Demikát

Suroviny: vriaca voda, soľ, sladká červená paprika, kocky chleba, kôpor, bryndza.

Mrvenica

Suroviny: cesto (zemiaky, hladká múka a soľ), zátrepka (hladká múka a mlieko), zápražka (bravčová masť, cesnak a mletá červená paprika).

Kyslá fazuľková polievka s kôprom

Suroviny: zelené fazuľky, kyslé mlieko, hladká múka, cukor, soľ, bobkový list ocot, kôpor.

Polievka s kyslého mlieka

Suroviny: cibuľa, bravčová masť, polohrubá múka, kyslé mlieko, soľ, petržlenová vňať, kocky nasucho opečeného chleba.

Kaše

Papcún

Suroviny: Zemiaky, hladká múka, soľ a údená slanina nakrájaná na malé kocky. Jedlo sa nazýva aj fučka, niekde kuľaša.

Korce

Suroviny: kukuričná múka, voda , soľ a údená slanina nakrájaná na kocky.

Chudobné zemiaky

Suroviny: zemiaky, hladká múka a bravčová masť.

Hlavné jedlá

Gója

Suroviny: zemiaky, hladká múka, cesnak, soľ, mleté čierne korenie, majorán, bravčové črevá a masť.

Jahňací perkelt

Suroviny: jahniace pliecko bez kosti, bravčová masť, cibuľa, mletá červená paprika, soľ, hladká múka, zelená paprika, paradajky, cesnak. Ako príloha sú halušky, prípadne zemiaky.

Pečené jahňacie stehno

Suroviny: jahňacie stehno, cesnak, paradajkový pretlak, hladká múka, soľ, citrónová šťava, mletá rasca, mleté čierne korenie, cibuľa, bravčová masť, zeleninový vývar, suché biele víno .

Cesnakové guľky

Suroviny: zemiaky, hladká múka, soľ, mleté čierne korenie, cesnak, vajce a udená slanina nakrájaná na kocky.

Gemerské gule

Suroviny: zemiaky, rožky, klobása nakrájaná na malé kúsky, škvarky, vajce, cesnak, soľ, mletá červená paprika, mleté čierne korenie, majorán, údená slanina, cibuľa.

Poznámka: Existujú aj iné, napríklad Novoklenovské gule a Revúcke guľky. Majú inú štruktúru surovín a chuť.

Bryndzové pirohy so slaninou

Suroviny: plnka- soľ, zemiaky bryndza, cesto- polohrubá múka, vajce, voda, soľ a údená slanina

Cíbliky

Suroviny: hladká múka, teplá voda, soľ, bryndza, kyslá smotana, bravčová masť.

Škorce s makom

Suroviny: kukuričná krupica, voda, mletý mak, práškový cukor maslo.

Koláče

Gruľovník

Suroviny: zemiaky, soľ, hladká múka, maslo, cukor.

Gerbé

Suroviny: kukuričná múka, droždie, cukor, mlieko, maslo, bravčová masť, práškový cukor.

Biely kysnutý koláčik

Suroviny: kvások (droždie, mlieko, cukor), cesto (hladká múka špeciál, polohrubá múka výberová, práškový cukor, vanilkový cukor, vajcia, citrónová kôra, tuk, hrozienka, mlieko, žĺtok a voda .

Sviatočné jedlá

Vianočný kysel'

Suroviny: údené mäso, bravčové pliecko, opálené bravčové kože, bobkový list, čierne celé korenie, soľ, mleté čierne korenie, údená klobása, jaternice, škvarky, cibuľa, cesnak, hladká múka, ocot.

Svadobný vrkoč

Suroviny: mlieko, droždie, práškový cukor, polohrubá múka, 2 žĺtka, maslo, soľ, hrozienka, žltok a voda na potretie a masť na vymastenie plechu.

Bobal'ky s makom

Suroviny: zemiaky, polohrubá múka, vajce, soľ, mletý mak, práškový cukor, maslo.

Fánky

Suroviny: polohrubá múka, droždie, margarín, dve žĺtka, cukor, rum, kyslá smotana, soľ, bravčová masť, vanilkový cukor.

7. ZOZNAM PODUJATÍ Z REGIÓNU GEMER PROPAGUJÚCICH POTRAVINY

Gemerský folklórny festival REJDOVÁ

Miesto konania: Rejdová

Termín konania: August

Web stránka: www.gos.sk, rejdova.sk

Rok na Gemeri Rožňava - slávnosti zvykov a obyčají Gemera a Malohontu

Miesto konania: Rožňava

Termín konania: November

Web stránka: www.roznava.sk

Rožňavský jarmok 2015

Miesto konania: Rožňava

Termín konania: September

Web stránka: www.roznava.sk

Literatúra:

BEŇUŠKOVÁ, Z. a kol. 2005. Tradičná kultúra regiónov Slovenska, vydavateľstvo SAV, rok 2005, ISBN 80-224- 0853- 0.

STOLIČNÁ - MIKOLAJOVÁ, R. - NOVÁKOVÁ, K. 2012. Kulinárna kultúra regiónov Slovenska. Bratislava : Veda, 2012. 496 s. ISBN 978-80-224-1257-5.

PILKOVÁ, S. 2013. Poklady slovenskej kuchyne - Spiš, Gemer, Tatry, Zamagurie, vydavateľstvo IKAR. Rok 2013, ISBN 978- 80- 551- 3521- 2.

DVORSKÝ, A. a kol. 2007. Naša kuchárka, vydavateľstvo Obzor, 2007. 424 s.

DUBOVSKÝ, D. Pamätnica mesta Revúca. Rožňava : ROVEN, 2007, 359 s. ISBN 978- 80- 89126-05-7.

GALLO, J. MURÁŇ. 2007. Prešov : DOMINANTA, 2001. ISBN 80-967- 349- 5

[www. rozvojgemera.sk/download/Informa%c4](http://www.rozvojgemera.sk/download/Informa%c4)

[www. materic3a1/informaci3a...](http://www.materic3a1/informaci3a...)

[www. varecha.sk-recepty](http://www.varecha.sk-recepty).

[www. okresrimavskasobota.sk](http://www.okresrimavskasobota.sk).

[www. okresroznava.sk](http://www.okresroznava.sk)

[www. okresrevuca.sk](http://www.okresrevuca.sk)

[www. našeobce.sk](http://www.naseobce.sk).

<http://varecha.pravda.sk/recepty/mrvenica-vichodonarska-sciranka-fotorecept/47347-recept.html>

<http://baranek.blog.sme.sk/c/342506/Varime-s-medvedom-Goja.html>

<https://dobruchut.azet.sk/recept/27917/fotorecept-demikat/>

<http://webmagazin.teraz.sk/zivot/vianocny-recept-bobalky-s-makom-po-v/234-clanok.html>

<http://varecha.pravda.sk/recepty/vianocny-kysel/47309-recept.html>